

ÖSSZEHASONLÍTÓ PEDAGÓGIA

A pedagógia időszerű kérdései.

(Szerkesztette és a bevezető tanulmányt írta:
Illés Lajosné dr.)

A pedagógia időszerű kérdései című sorozat a témakörök változatosságával tűnik ki első sorban. A sorozat felelős szerkesztője (dr. Karlovitz János), valamint társadalmi szerkesztő bizottsága a változatossággal biztosítani akarják egyrészt azt, hogy a megjelenő kötetek napjaink pedagógiai áramlataiba adjanak betekintést, másrészt ezzel az aktualitással együtt hiányt is pótoljanak.

Az összehasonlító pedagógia kérdéseivel foglalkozó kötet jól illeszkedik a sorozat eddig megjelent kiadványai közé. A magyar pedagógiai irodalomban az összehasonlító pedagógia elméleti és gyakorlati problémáival – az egyetemi, főiskolai jegyzetek kivételével – foglalkozó önálló kötet még nem került kiadásra. Ez feltétlenül nagy hiányossága volt pedagógiai irodalmunknak. A most megjelent kötetet a magyar összehasonlító pedagógia kiváló szakértője és egyben lelkes, áldozatkész szervezője: Illés Lajosné dr. szerkesztette, akinek a tudományágban már sok jelentős tanulmánya láttat napvilágot. E most megjelent könyvben közölt tanulmánya és szerkesztő tevékenysége is igazolja magasfokú szakmai felkészültségét, tájékozottságát.

Az összehasonlító pedagógia kérdéseivel foglalkozó kötet tartalma, szerkezeti felépítése magán viseli a tudományág jelenlegi nemzetközi helyzetét, főleg pedig hazai fejlettségi szintjét. A kötet első részében a nemzetközi összehasonlító pedagógia – elsősorban a szocialista országok – szakembereinek, második részében pedig a magyar kutatók tanulmányait olvashatjuk.

A könyvet Illés Lajosné dr. tanulmánya vezeti be. A szerző mindenekelőtt sorra veszi az összehasonlító pedagógia legalapvetőbb elméleti kérdéseit: mennyiben önálló tudományág az összehasonlító pedagógia; miért van rá szükség; melyek metodológiai problémái; milyen helyet foglal el mint tantárgy a tanárképzési rendszerekben; s végül ismerteti azt a vitát, melyet a magyar szakemberek folytattak 1975-ben, illetve 1979-ben az összehasonlító pedagógia tárgyáról, fogalmáról, funkciójáról.

Az összehasonlító pedagógiáról mint önálló tudományágról szólva Illés Lajosné dr. megállapítja: "... az összehasonlító pedagógia nemcsak önálló tudományág, hanem olyan diszciplína is, melynek művelése korunkban központi, integráló jelentőségű a mai pedagógia egészében és továbbfejlesztésében." Az összehasonlító pedagógiának ilyen értelmezése, jelentőségének aláhúzása még akkor sem mondható túlzásnak, ha ez széles körben nem is elfogadott, s főleg még kevésbé alkalmazott. Kétségtelen, hogy egyetlen elméleti és gyakorlati pedagógiai rétel,

törvény sem fogalmazható meg, illetve alkalmazható, ha nem a maga összefüggéseiben vizsgáljuk és nem a sokféle tényező összehasonlításával. Illés Lajosné dr. helyesen látja meg az összehasonlító pedagógia funkciójában bekövetkezett változásokat is, amikor pl. megállapítja: „Ma már ugyanis az egyes országokban az érdeklődés a nemzeti sajátosságok elemzéséről áttolódott az általánosabb pedagógiai problémákra, a problémákról pedig az átfogóbb összefüggések kimutatására és értékelésére, hipotézisek alkotására és ellenőrzésére.” A szerző fontosnak látja az összehasonlító pedagógia elkülönítését a pedagógia többi tudományágától: „A marxista összehasonlító pedagógia specifikuma a többi pedagógiai tudományágtól eltérően, a különböző országok oktatási rendszerében és pedagógiájában végbemenő fejlődés feltételeinek, törvényszerűségeinek kutatásában és feltárásában rejlik, mégpedig mindezeknek a politikai – gazdasági – társadalmi összefüggéseiben történő széles körű vizsgálatában. Ezen túlmenően fel kell fedni az oktatás és a nevelés elméletének, az oktatás tartalmának, az oktató- és nevelőintézmények szervezeteinek, struktúrájának belső összefüggéseit, s értékelnie ezek népgazdasági jelentőségét és az iskola-rendszerre gyakorolt hatásait.” Az összehasonlító pedagógia funkciójának ilyen megközelítése pontosan tisztázza e tudományág kutatási területét s egyben kapcsolatrendszerét a többi pedagógiai szakterülettel.

A szerző tanulmánya további részében azt vizsgálja, hogy az összehasonlító pedagógiának felhasználása miért szükséges közoktatási rendszerünk és pedagógiánk távlati terveinek kidolgozása során, kiemelve azt, hogy az elmúlt években milyen területeken került már sor az összehasonlító pedagógia kutatási eredményeinek hasznosítására. Tanulmánya következő részében (Az összehasonlító pedagógia metodológiai problémái) arra a veszélyre hívja fel a figyelmet, hogy az összehasonlító pedagógia nem szűkítheti le kutatási módszerét az összehasonlításra. Körültekintően ismerteti és e kérdésben kialakult állásfoglalásokat és részletesen ismerteti az egyes kutatók által rendszerbe foglalt kutatási metodológiákat. Ugyanilyen alaposan tájékoztat bennünket a szerző arról is, hogy az összehasonlító pedagógiát mint tantárgyat hogyan oktatják az egyes külföldi (szovjet, amerikai, ausztriai, afrikai) pedagógusképző intézményekben. Ez tekintetben végzett összehasonlítás nagyon kedvezőtlen képet fest a magyar helyzetről. E kérdést is érintette az 1975-ben, illetve 1979-ben lezajlott vita, amelynek egyes hozzászólói éppen e tantárgy oktatásának méltánytalan helyzetét emelték ki. A hozzászólók másik része azzal kapcsolatban foglalt állást, hogy mennyiben és miért lehet az összehasonlító pedagógiát önálló tudományágnak tekinteni. Mindenekelőtt különbséget tettek a polgári és a marxista-leninista összehasonlító pedagógia kö-

zött. Kitértek a vitázók arra is, hogy hogyan kell értelmezni az összehasonlító pedagógiát mint önálló tudományágat, valamint mint kutatási irányzatot, illetve mint kutatási módszert az összehasonlítást.

A bevezető tanulmány után a szerkesztő az összehasonlító pedagógia jelentős kutatóinak munkáiból közöl válogatást. Első helyen T. J. Wiloch lengyel szerzőnek „Bevezetés az összehasonlító pedagógiába” című és 1970-ben megjelent művéből magyar nyelven adja közre az előszót és az I. és IV. fejezetet. Wiloch az előszóban történeti áttekintést ad az összehasonlító pedagógia kialakulásáról, fejlődésének főbb szakaszairól – kiemelve Krupszkaja tevékenységét –, valamint az összehasonlító pedagógiával foglalkozó nemzetközi szervezeteket és kiadványokat. Az I. fejezetben („Az összehasonlító pedagógia eredete és főbb koncepciói”) ismerteti az összehasonlító pedagógia előfutárának: Marc-Antoine Jullien de Paris kezdeményezését, és az öt követő koncepciók sajátosságait, mint pl. Rossello, Sadler, Torsten Husén felfogásában. E fejezetben belül történeti fejlődésében vizsgálja a nevelési gyakorlat eredményeinek általánosításával, a nevelési folyamatok feltételeinek értelmezésével, a kutatások összehangolásával kapcsolatos állásfoglalásokat. A IV. fejezetben Wiloch az összehasonlító pedagógia helyét elemzi a pedagógiai tudományok rendszerében. A szerző kitér a fejezetben belül a leíró, az összehasonlító és a kísérleti kutatások kölcsönhatására. Végül négy pontba foglalja össze e tudományággal kapcsolatos következtetéseit.

A következő tanulmány szerzőpárosa M. F. Sabajeva és V. L. Malinyin szovjet kutatók. Tanulmányuk 1972-ben jelent meg: „Az összehasonlító pedagógiai kutatások” címmel. Kritikai elemzésnek vetik alá az összehasonlító pedagógiai kutatások eddigi tendenciáit, rámutatva a kutatások egyoldalúságára. A Szovjetunióban végzett kutatások egy témakörében, az 1960 óta folyó „Általános iskolai tanulók felkészültségi szintjének, jellegének nemzetközi vizsgálata” címen, mutatják be az összehasonlító pedagógia alkalmazását.

W. Kienitz (NDK) „Az összehasonlító pedagógiai kutatások lehetősége és szükségessége a távlati közoktatás-politikai döntéseknél” címen fejt ki gondolatait. A hangsúlyt – mint tanulmánya címe is mutatja – az összehasonlító pedagógia prognosztikus funkciójára helyezi, rámutatva annak szerepére a visszatekintő elemzés, valamint az előrelátás és tervezés folyamatában. Kienitz az NDK-ban folyó közoktatási rendszer továbbfejlesztésének keretében mutatja be az összehasonlító pedagógia alkalmazási lehetőségét. Tanulmányának befejező fejezetében a szocialista közoktatás fejlesztését előirányzó kutatások továbbfejlesztésével kapcsolatos gondolatait olvashatjuk.

A polgári összehasonlító pedagógiát az an-

gol B. Holmes képviseli a kötetben „Az összehasonlító pedagógia mint tudományos kutatás” című tanulmányával. Ő is rövid áttekintést ad az összehasonlító pedagógia 1945 óta megtett fejlődéséről – természetesen a nyugati pedagógiai művek alapján. Holmes szerint 1945 után az összehasonlító pedagógia két irányban fejlődött: a) a 19. századig visszanyúló szociológiai alapú összehasonlító pedagógia és b) a statisztikai módszerekkel dolgozó összehasonlító pedagógia, melynek ismét két ágát különbözteti meg: az elméleti (vagy kvalitatív) és az empirikus (vagy kvantitatív) kutatást. A szerző ezeket a tendenciákat részletesen vizsgálja, beleolvassa ebbe az elemzésbe a pedagógián kívül a természettudományokat és a szociológiát is. Külön fejezetben foglalkozik a szerző az összehasonlító pedagógia taxonómiájával, valamint speciális kutatási területével, így pl. a pedagógiai és közoktatáspolitikai újításokkal.

A könyv második részében a szerkesztő az előbb már említett vitában résztvevő szerzők tanulmányait közli, amelyek a Pedagógiai Szemle 1977, 1978 és 1979 évfolyamának egyes számaiban megjelentek. E kötetben első helyen olvashatjuk a vitát megindító tanulmányát Bajkó Mátyásnak „Az összehasonlító pedagógia tárgya és fogalma” címen. Véleménye szerint az összehasonlító pedagógia három tárgykört foglal magában: a) a történeti múltat; b) a jelen állapotot és c) a jövő fejlődési tendenciáit. Az összehasonlító pedagógia fogalmát pedig így definiálja: „Az összehasonlító pedagógia a különböző nevelési modellek, iskolakultúrák egyetemes és nemzeti sajátosságaival, fejlődéstörténetüknek új és legújabb kori, mai és a jövőbeni tendenciáival foglalkozik.”

Bajkó Mátyás tanulmánya több hozzászólást váltott ki. Kerékgyártó István „Az összehasonlító pedagógia elméleti kérdéseirhez” címen fejt ki nézeteit. Alapvető ellenvetése az, hogy Bajkó Mátyás megközelítésében hiányzik a nevelésfilozófiai szemléletből, jöllehet az összehasonlító pedagógiának a nevelési folyamat, oktatási rendszer azonosságát vagy különbözőségét kell vizsgálnia a társadalmi gyakorlattal a nevelésfilozófia segítségével. Keresztesné Várhelyi Ilona „Komparatiztika a neveléstudományban” című hozzászólásával azt a felfogást képviseli, hogy az összehasonlító pedagógia a fejlődés jelenlegi stádiumában még csak mint módszer, kutatási irányzat kezelhető, nem zárva ki annak lehetőségét, hogy a fejlődés bizonyos fókán önálló tudományággá vagy a nevelésfilozófia sajátos segéd tudományává válhat. Havas László „Az összehasonlító pedagógia a művelődéstörténet szemzőgéből” címen csatlakozik a vitához. Több művelődéstörténeti példán mutatja ki az összehasonlító pedagógia szélesebb körű alkalmazási lehetőségét, mint ahogyan ezt a vitázók eddig tették. Figyelmeztet arra, hogy az egyes művelődéstörténeti korszakokat nem

szabad egyoldalúan és leegyszerűsítve vizsgálni és értelmezni, s ezért az összehasonlító pedagógiának is az adott korszak egészét kell szem előtt tartani. Bajkó Mátyás a vitát lezáró összefoglalásában aláhúzza a megegyező és az eltérő álláspontokat, kiemelve azt, hogy a vitázók többsége az összehasonlító pedagógia önálló tudományág voltát ismerte el.

A kötet Arató Ferenc tanulmányával zárul: „Az összehasonlító pedagógia helyzetének értékelése” címen. Tömören összefoglalja a magyar összehasonlító pedagógia fejlődését és az összehasonlító pedagógia tárgyról folyó vita kialakulását. Ő is lényegesen tekinti az összehasonlító pedagógia önállóságának értelmezésénél a történetiség és az összehasonlító módszer pontos elhatárolását, illetve felhasználását az összehasonlító pedagógia kutatási céljainak érdekében.

Mint e rövid ismertetésből is láthatjuk, a könyvben az összehasonlító pedagógia alapvető kérdéseinek, fogalmainak tisztázását célzó tanulmányok kaptak helyet. Ebből a szempontból fontos forrásmunkának tekinthető. A könyv jellegéből következők, hogy az alapvető kérdések (az összehasonlító pedagógia tárgya, fogalma, rendszere, tudományközi kapcsolatai, módszerei) több szerzőnél is előfordulnak. Bizonyára segítette volna e fogalmak rendszerében való eligazodást az, ha a kötet végén egy összegzett találunk, amely az egyes szerzőkénél megtalálható fogalmak áttekintését mutatja meg. Az összehasonlító pedagógia önálló tudományág jellegének legmeggyőzőbb bizonyítékai véleményem szerint nem annyira az egyes fogalmak elméleti elemzése – bár erre természetesen nagy szükség van – mint inkább azok a példák, amelyekről a kötet egyes szerzői is említést tettek, s amelyekkel bizonyították az összehasonlító pedagógia elméleti és gyakorlati funkcióit. E kötet folytatásaként ilyen jellegű összeállítás lenne szükséges.

Tankönyvkiadó, Bp., 1980., 241. l.

Dr. Bereczki Sándor

Dr. Hadnagy János

A KÖRNYEZETISMERET TANTÁRGYPEDAGÓGIÁJA

A tanítóképzés új jegyzettel gazdagodott. Sőt. Ha átlapozzuk a tekintélyes művet, azt is mondhatnánk a viszonylag nagy terjedelmű jegyzetről (390 oldal), hogy tartalmában lényegesen többet ad eddigi elődeinél. A kézikönyv szerepét is betölti.

A szerzők – dr. Hadnagy János és az időközben elhunyt dr. Révész Béla – az oktatáspolitikai határozatok szellemében a nemzetközi tapasztalatok és a tantárgy korszerűsítésének érdekében éveken át folytatott kísérletek eredményeinek felhasználásával végezték munkájukat. Elismerésre méltó eredménnyel.

A jegyzet 12 fejezetében olyan mennyiségű ismereteket találunk, amelyek a szükséges szakmai, pedagógiai, elméleti anyagon kívül a gyakorlati megoldáshoz is figyelemre méltó segítséget adnak. Ez különösen azért értékes, mert a korszerűsített általános iskolai tantervi anyag, a főiskolai képzés tartalmi gazdagodása mellett lehetővé teszi a főiskolai tanulmányait nehéz körülmények között végző levelező hallgatók jobb felkészülését is e tárgy tanítására.

Szükségesnek tartjuk a jegyzet jellemző értékeinek kiemelését a fejezetek sorrendjében. Ismerteti a környezetismeret órákon folyó nevelő-oktató munka tantárgypedagógiai koncepcióját, a tantárggyá szerveződés tantervtörténeti előzményeit és a tananyag korszerűsítésének folyamatát.

Bemutatja a tantárgy komplex jellegéből adódó lehetőségeket, amelyekkel elősegítjük a 6–10 éves gyermekek személyiségének harmonikus fejlődését.

A IV. fejezetben örömmel olvassuk az óvodai környezetismereti foglalkozásokra utalást, mivel jelenleg a 3–6 éveseknek országosan 82 százaléka óvodai előzmények után lép a tankörcs korba, s ezzel a ténnyel az iskolai munkában reálisan számolni kell. A tantervi anyag kiválasztásánál és elrendezésénél nyomatékokat kapnak a társadalomismereti vonatkozások. S ez azért is lényeges, mivel – még szakmai körökben is – olykor azonosították a környezetismeretet a természetismerettel.

Az V. fejezet és a jegyzet végén közölt irodalomjegyzék dokumentumokat ajánl, s olyan könyvekre, tanulmányokra, cikkekre hívja fel a figyelmet, amelyek a főiskolai hallgatókat szakdolgozati és tudományos diákköri munkájukban is segítik. Nem különben a gyakorló pedagógusok továbbképzését is, amennyiben ez az értékes jegyzet eljuttat hozzájuk.

A jegyzet – a címében vállalt feladatot tekintve – leginkább azzal tölti be a funkcióját, hogy a tantárgypedagógia legfontosabb kérdésére a „hogyan”-ra sokoldalú választ ad. A megismerési módszerek, az eszközök, a tanítás-tanulási folyamat sajátosságainak feltárásával, alkalmazásának konkrét példákon történő bemutatásával, a tágabb és szűkebb felkészülés – tanmenet, óravázlat, óramodellek – dokumentálásával nemcsak a hallgatók tanulmányaihoz, de a pályakezdés éveiben végzendő tevékenységhez is hasznos útmutatásokat ad.

A környezetismeret tantárgyi sajátosságai a jegyzet minden fejezetében érzékelhetők. Látszik, hogy a szerzőpáros erre különösen nagy gondot fordított. A komplexitás és az alapozó funkció, a cselekvő ismeretszerzés és a megismerési módszerek elsajátítása fontos hangsúlyt kap a jegyzetben.

A napjainkban még mindig aktuális – öszszevont tanulócsoportokban végzett – amúgy nem könnyű pedagógus munkára való felkészítés